

Сахалар нуучча ыраактаагытыгар сылдыылары

Маһары Баһыакаптаах сылдыылары

Маһары Баһыакап диэн Тыгын тойон аатырбыт Бөдөкө, эбэтэр Мөчөкө Бөбө диэн улун оҕото эбит. Ити Тыгын сиэнэ Маһары Баһыакап 1648-1649 сылларга бэйэтин бырааттарын кытта бииргэ дыһаах төлөһөр эдэр киһи олорбут. Кини Эркээни хочотунаабы Куудука уонна онон быраан үрдүнээби Маалтааныга олорбут, онно элбэх сылгыны уонна ынах сүөһүнү ииппит. Маһары Баһыакап сытыы-хотуу, барбыт-кэлбит, тыллаах-өстөөх киһи эбит, ол иһин эдэр сааһыгар Хангалас буолаһын кинээһэ буолбут.

Маһары Баһыакап, кинээстээн сылдьан, дыһаабы хомуйааччыларга элбэхтик көмөлөспүт уонна тус бэйэтэ төлүөхтээх дыһаабын барытын олус улгумнук төлөөн испит, онон ыраактаабы суутун тэрилтэтин үлэһиттэригэр үчүгэй киһи быһыытын көстүбүт. Ол түмүгэр 1676 сыллаахха өр үлэлээбит уонна дыһаабы үчүгэйдик төлөөн испит кинээстэр Москваба ыраактаабыны көрсө барыларын ситиспит. Онно кини бэйэтэ, Нам буолаһын кинээһэ Нохто Никин уонна Мэнгэ буолаһын кинээһэ Төрөкө Орсюкаев барар буолбуттар.

Дьэ онон, Тыгын Мындыаков сиэнэ Маһары Баһыакап (Бозяков), Мымах Намов сиэнэ Нохто Никин уонна Төрөкө Орсюкаев бэйэлэрин иккилии хамначчыттарын көмөлөһүннэрэн, ка-

зактары харабылынан ылан, Максим Мухоплев диэн тылбаасчыттанан, барыта уонча киһи буолан, Дьокуускайтан от ыйыгар Москваба аттамыттар. Баран истэхтэринэ дуу, кэлэн истэхтэринэ дуу Нохто Никин ыалдьан өлбүт. Маһара Баһыакаптаах Москваба кыһын тийбиттэр, онно кинилэр тылбаасчыттарыныын ахсынны 25 күнүгэр Федор Алексеевич ыраактаабыга сылдыыбыттар, үһүннэрин ааттарыттан 120 киһи, 3 кэрэмэс саһылы бэлэх биэрбиттэр, ол иһин ыраактаабы ыалдыыттарын күндүлээбит-маанылаабыт, ону-маны бэлэхтээбит. Онтон тохсунуу 3 күнүгэр 1677 с. саха кинээстэрэ Сибиир прикаһыгар көрдөһүү сурук киллэрбиттэр. Онно саха кинээстэрин барыларын дыһаах төлөөһүнүтэн босхолотуу уонна буоластар истэринээби үңсүүлэри өлөрсүүтэн уратылары, кинээстэр бэйэлэрэ көрүөхтээхтэрин тустарынан көрдөспүттэр. Бу кэнниттэн сотору Маһары Баһыакаптаах кинээстэри дыһаах төлөөһүнүтэн босхолотор туһунан көрдөһүүлэригэр akkaас ылбыттар. Арай, кыра дыыалалары кинээстэр, бэйэлэрэ эрэ буолбакка, дыһаах хомуйааччылары кытары бииргэ көрөр буолбуттар.

Маһары иккис сырыыта.

Онтон 1679 сыллаахха Маһара Баһыакап Москваба иккиһин үңсэ барбыт, кинини кытта Боробон буолаһын кинээһэ

Чуука Капчиков уонна Мэнгэ буолаһын кинээһэ Чугуун Бодоев барсыбыттар. Кинилэр эмиэ 1676 сыллаахха курдук тэринэн айанга турбуттар. Онно 1680 сыл санатыгар тийбиттэр, эмиэ Федор Алексеевич ыраактаабыны көрсүбүттэр, бэлэхтуһах биэрбиттэр. Бу сырыыга Маһары Баһыакаптаах ыраактаабыга ? правительственной тэрилтэлэргэ саха буоластарыгар дыһаабы хомуйааччылар, атын араас чыыннаах дьоннор даһаны олохтоохтору олус атабастыылларын, халыылларын туһунан үңсүбүттэр, ол үңсүүгэ олобуран, анараангылар куһабан быһыыны-майгыны уураттарыах буолбуттар. Маны таһынан буоластар истэринээби кыра үңсүүлэри дыһаах хомуйааччылары уонна атын сулуус-палаахтары кытта бииргэ кинээстэр көрсүһүөхтээхтэрин туһунан боппуруоһу хатылаан кэпсэппиттэр, ити дыыалаба сага өйөбүлү ылбыттар. Кинилэр бары сахалар үтүө бэрэстэбиитэлэрин курдук туттуммуттар, оттон дьынгинэн бу тойоттор бэйэлэрэ эмиэ улахан батталлаах баайдар буолаллара.

Маһары Баһыакап Москваба иккиһин бара сылдыытыгар бары дыһаах хомуллуутун суруйар кинигэлэргэ, атын да докумуоннарга бэйэтин "князец" диэн суруттарарга көрдөһөн бу курдук суруттарбыт: "Царю Государю Федору Алексеевичу Самодержцу бьет челом холоп твой дальней твоей государеву отчизны сибирские украины великие реки Лены князец Мазарычко Бозеков. В прошлых годах пришли к нам на Лену русские люди и к тем русским людям дед мой князец Тынина Мындыаков пришел, и аманатов привел к деду твоему Государю Михаилу Федоровичу, поклонился и ясак платил. И с тех годов с наши Якутские земли ясак тебе Великом Государю идет и служим тебе, Великий Государь, крепко и верно ясак платим и в походы на твоих Государевых изменников, на непослужных людей ходим, кони и куяки даем. Милостивый Государь Федор Алексеевич, пожалуй меня,

холопа твоего. Вели, Государь, за службы деда и дяди моего и за мою, холопа твоего, службишку написать в окладных наших якутских именных ясачных книгах князем и дать свою Государеву грамоту. Царь Государь смилуйся, пожалуй, 188 г. (1680. - И.Б.) Генваря 23 дня". Маһары Баһыакабы, ити көрдөһүүтүн быһыытынан, бары дьыалаларга "князец" диэн суруйар гына быһаарбыттар.

Маһары Баһыакап көрдө-

бэрт элбэх күндү түүлээби атыылаабыттар. Холобур, Маһары Баһыакап 200 кэрингэ киһи, бир киис сонуну, атын да түүлээби атыылаабыт, онон элбэх харчыны, тангаһы-сабы, иһити-хомуоһу, араас кизгэли, дьизбэ-уокка туттар онһуктары аҕалбыт.

Маһары Баһыакап ити курдук дойдутугар кэлээт, кэргэтэрин уонна оболорун, чугас аймахтарынан Москва табаарынан тангыннарбыт, бэйэтэ Дьокуус-

баттаан-атабаастаан олорбут. Ол олорон Хангалас улуһун улахан кинээһинэн буолбут. 1768-1769 сылларга икки тылбаасчыттаах Москваҕа, онтон Петербурга бара сылдыбыт. Петербурга Екатерина II ыраахтаабыга сылдыбыт, онно түһүүнү-тардыыны олохтуур екатеринской комиссия депутаты буолары ситиспит уонна, Москваҕа кэлэн, ити комиссия үлэтигэр кыттыбыт.

Софрон Сыранов онтон дойдутугар кэлэн, киис-саһыл

һүүтүгэр эһэтин Тыгын Мындыков диэн суруттарбыт. Мантан биһиги Тыгын аҕатын аата былыргы сэхэннэргэ этиллэрин курдук, сахалыы Муунһанг диэн буоларын билэбит.

Саха тойотторо ыраахтаабыттан иккис сырыыларыгар бастакыларынааҕар балай эрэ ситиһиилээхтик төннүбүттэр. Кинилэри ыраахтаабы правительствота Саха сириттэн дьаһаабы күндү түүлээбинэн хомуйууга бэйэтин чугас көмөлөһөөччүлэрин быһыытынан көрбүт. Ол түмүгэр саха тойотторо уонна ыраахтаабы администрациятын үлэһиттэрэ биир куомуннаһыылара олохтоммут.

Саха тойотторо кэнники сырыыларыгар Москва рыногар

кай мааны нууччаларын курдук тангныбыт. Кинини кытта үлэтигэр санга кирибит И.В. Приклонский воевода бэркэ сэрэнэн кэпсэтэр киһитэ буолбут...

Софрон Сыранов ыраахтаабыга сылдыһыта. Софрон Сыраанап аҕата Сыраан, эһэтэ күннээх, хос эһэтэ Маһары Баһыакап эбиттэр, онон кини Тыгын тойон быһаччы ыччата. Төрөөбүт-үөскээбит уонна олорбут сирэ урукку Хангалас улуһугар Малтааны нэһилиэгэр баара, кэнники I Малтааны буолбута. Ити нэһилиэк олохтоотторо сүннүүнэн Тыгын ыччатарыттан үөскээбиттэр.

Софрон Сыранов бэйэтэ бай киһи эбит, сиригэр-дойдугар кыра-дьадаҕы дьону олус

өлбүтэ олохтонуутугар көмөлөспүт. Ол кэнниттэн сотору улуустар улахан кинээстэрэ кулубаларынан ааттанар буолбуттар, онон кини Хангалас улуһун кулубатынан олорбут. Ол дуоһунаска бэрт уһуннук үлэлэбит уонна 1790 с., уобалас кулубата буолаары, Иркутскайга Пиль диэн генерал-губернаторга үгсэ бара сылдыһыта табыллыбатах. 1793 с. Дьокуускайга кинини уобалас кулубатынан талбыттара тэбэрдии буолбатах.

И.Г. БЕРЕЗКИН
1981 с.

И. ПЕСТРЯКОВ уруһуйа